

2 Karaktärisering av kyrkogårdsanläggningen

2.1 Kyrkogården

Norrtälje kyrkogård rymmer fyra tydligt urskiljbara delar som tillkommit i etapper sedan kyrkogården tillkom. Kyrkogården invigdes 1884 efter att begravingar förbjöds i städerna 1880. Kyrkogården uppvisar idag stor variation mellan de olika delarna.

1. Äldsta delen har fortfarande mycket av sin ursprungliga karaktär bevarad. Karaktären präglas av det strikt rätlinjiga kvartersindelningen som motsvarar den tidens nyklassicistiska rutnätsstadsplaner samt av grustäckta gångar.

Gravarna står idag i gräs, kyrkogården torde ursprungligen varit grustäckt. Gravkvarterens ytterkanter har tagits i bruk först och här återfinns de flesta äldre gravarna. I de inre delarna av kvarteren finns yngre gravar och mindre områden av mark som för närvarande är oanvänd. Många gravar av hög ålder finns kvar varav många grugravar med stenramar. Det finns även ett antal gravar omgärdade av järnstaket och ett fåtal gjutjärnsgravvårdar. I *Kulturhistorisk inventering och bevarandeplan: Norrtälje nya kyrkogårds äldsta del* finns en väl avvägd bedömning av bevarandevärda enskilda element i kyrkogården inklusive detaljerad bedömning av gravarnas kulturhistoriska värde.

Bärande vegetationselement är lindar och längs ytterkanterna hagtornshäckar, planterade redan då kyrkogården anlades men senare säkert delvis föryngrade. Vegetationsinslag som tillkommit under 1950- till 1970-talet är formklippta fristående tujor samt måbärs- och buxbomshäckar. Många gravar har fortfarande äldre inslag av åretruntgröna växter.

Längs Stockholmsvägen finns konstfärdigt smidda grindar, de bredare är antagligen samtida med kyrkogårdens anläggande medan det smalare grindparet kan vara något yngre.

2. Näst äldsta delen tillkom enligt en plan skapad 1923. En inventering gjord 1954 och en gravkarta gjord 1979 bidrar till kunskap om hur kyrkogårdsdelen utvecklats. Kvarteren är mestadels ganska små och bildar intima rum i kyrkogården. Området har en rätlinjig nyklassicistisk planform. Grundstrukturen har bestått men förändringar har skett då vissa kvarter har slagits samman till större enheter medan andra avdelats i mindre. En yttre granhäck har ersatts tujahäck på norra sidan samt oxbärs- och prakthäggmispelhäck i väster. Grustäckta gångar som lett in i gravkvarteren har på flera ställen besatt med gräs men kan ännu skymtas i marknivån.

Karaktärsskapande vegetationselement är främst formklippta tujahäckar som avgränsar gravkvarteren samt björkar som kantar grusgångarna. Vissa kvarters ytterhörn markeras av höga tujor och i det inre av många kvarter finns inslag som lindar, friväxande tujor, rönnar och oxlar mm. Många gravar har inslag av åretruntgröna växter på ett sätt som var typiskt fram till förra seklets mitt. Björkarna som har tillkommit någon gång mellan 1923 och 1954 är ett karaktäristiskt element i planerade landskap, särskilt ofta använt av finska arkitekter. I kvarter 6,7 och 10 finns ett antal frigravar med stenar i marknivå. Fria gravar uppläts fram till 1963 kostnadsfritt och utan gravrätt, i allmänhet är endast en avliden begravd i dem. Kvarter 7 rymmer en minneslund anlagd relativt tidigt, år 1982.

Gravarna visar stor variation och vissa områden med enhetligt äldre gravskick bör bevaras. Inslaget av grusgravar med stenramar är stort och genom att kyrkogården rymmer gravar av denna typ anlagda från 1920-tal till 1960-tal illustreras hur utformningen förändrades. Gravvårdarna är låga på ett sätt som blev allmänt från 1920-talet. I *Kulturhistorisk inventering och bevarandeplan: Norrälje nya kyrkogårds näst äldsta del* finns en väl avvägd bedömning av bevarandevärda element i kyrkogården.

Mot öster finns två ingångar med strikta grindstolpar i puts och uppåt avslutade med granitkapitäl i en utformning som motsvarar ritningar från 1923. Den nordöstra ingången har järngrindar, även dessa utförda likt 1923 år ritningar.

Gravar med titlar ger en bild av stadens sociala och ekonomiska förhållanden vilket ger ett särskilt dokumentvärde. På Norrälje kyrkogård äldsta och näst äldsta delar är inslaget av titlar med marin anknytning påtagligt samtidigt som många andra titlar förekommer som ger en bild av stadens liv, såväl militära som titlar typiska för en stad under slutet av 1800-talet och fram till dess bruket av titlar på gravstenar avtog från 1950- och 1960-talen.

3 och 4. Dessa delar anlades 1976-1977. Område 3 är långsträckt och har långsträckta relativt öppna kvarter avgränsade med låga häckar. Området togs ganska snart i anspråk och har sedan inte förändrats i någon större utsträckning. Område 4 har ännu endast delvis tagits i anspråk och följer en plan gjord 1999 av Sandberg landskap. Planteringarna är unga och ännu inte särskilt iögonfallande. Mittpunkt i kyrkogårdsdelen är en minneslund kring vilken gravkvarter och en vattenkonst utgår i solfjäderplan. Vattenkonsten utgör en tydlig axel i öst-västlig. Ett tydligt uttryck för vår tid är den variation av olika begravningsskick som finns representerade. Utöver urn- och kistgravar finns minneslund och askgravlund samt ett muslimskt kvarter.

Kyrkogårdens fyra olika delar är tydligt avgränsade och har karaktärer som tydligt skiljer sig från varandra och som tydligt hänger samman med arkitektoniska ideal och begravningsseder vid den tid de tillkom. Dessa grundkaraktärer bildar var för sig harmoniska enheter och bör även i fortsättningen få vara vägledande för kyrkogårdens förvaltning. Till kyrkogårdens skönhet bidrar också de perspektiv som bildas av naturliga höjdskillnader inom området.

2.2 Kapellet

Kyrkogårdens begravningskapell ligger på gränsen mellan den äldsta och näst äldsta delen. Kapellet som stod färdigt 1902 är en slätputsad sparsamt dekorerad byggnad bestående av långhus och kor. Koret byggdes till 1939. Samtidigt med tillbyggnaden gjordes stora förändringar av kapellet i sin helhet då mycket av ursprunglig dekor togs bort. Exteriörens dekor inskränker sig idag till ett kors i östra gavelröset och listverk i takfoten. Kapellet är orienterat i öst-västlig riktning med ingång i öster och koret i väster. Genomgående i byggnaden är den rundbågiga formen som återkommer i övre avslutningar på dörrar och fönster samt i interiörens tunnvalv. Långhuset har treställda fönster längs långsidorna och koret har ett runt fönster typiskt för marininspirerad funktionalism på 1930-talet. Ytterdörren är en parspegeldörr med en panel pålagd utvändigt 1939. Taken är täckta med svartmålad skivplåt i format 600 x 1200 mm. Interiören är enkel med väggar och valv i ljus gult respektive vitt och i öster en liten läktare som tidigare kan ha inrymt en orgel. Golven är av kalkssten, korgolvet ett steg högre än långhusets.

2.3 Klockstapeln

Mot slutet av 1950-talet hade biltrafiken ökat så mycket att man inte längre hörde klockringningen från kyrkan vilket gav anledning till att bygga en klockstapel på kyrkogården. Klockstapeln ritades av arkitekt K M Westerberg och stod färdig 1961. Klockstapeln är byggd med förebild från äldre öppna klockstaplar som finns vid många kyrkor i Roslagen. Klockstaplarna har i de flesta fall byggts in under 1800-talet men denna nybyggda klockstapel illustrerar hur de har sett ut innan de kläddes in. Klockstapeln på Norrtälje kyrkogård är byggd med två par stående hjärtstockar, strävpelare och huv, alla delar täckta med tjärade kyrkspån vilket ger den ett enkelt och rustikt uttryck.

2.4 Servicebyggnad

I sydvästra hörnet av anläggningen finns låga servicebyggnader, uppförda i etapper med början på 1960-talet. Byggnaderna har flacka tak och är klädda med brun kalksandsten.

2.5 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kyrkogårdens äldre delar har en strikt rätlinjig rutnäsplan som ger dem deras grundkaraktär. Gravar och växtmaterial har tillkommit i ett antal etapper och har sedan bevarats i hög utsträckning vilket gör att kyrkogården uppvisar exempel på alla steg i den utveckling som skett sedan slutet av 1800-talet och fram till våra dagar.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Gravar som är kulturhistoriskt värdefulla av till exempel personhistoriska skäl, genom hög ålder, på grund av gravens utformning eller som delement i en kulturhistoriskt intressant helhet bör bevaras. Äldre delar av kyrkogårdar riskerar att utarmas om gravar tas bort och marken gräsbesås. Nya gravar i äldre lägen bör kunna övervägas.
- Nuvarande kvartersindelning med rätlinjiga kvarter är typiska för de perioder då kyrkogårdsdelarna planlades.
- Gravvårdar med titlar minner på ett konkret och lättillgängligt sätt om stadens sociala och ekonomiska förhållanden och bör så långt som möjligt bevaras.
- Vegetationen på de äldsta och näst äldsta kyrkogårdsdelarna har i stort sett bevarad struktur och har till stor del förnyats lika tidigare. Förnyelse bör även i framtiden ske utifrån denna struktur.
- Begravningskapellet är exteriört välbevarat sedan tillbyggnaden på 1930-talet medan interiören har fått vissa tillägg av lägre kvalitet.
- Sentida delar av kyrkogården bör få avspiegla vår tids seder och arkitektoniska utveckling.

2.6 Källor, litteratur och övriga uppgifter

- ATA, Antikvarisk topografiska arkivet, Stockholm.
- Kilström, Bengt Ingmar. *Norrtälje kyrka*. Upplands kyrkor 182, 1980.
- Norbrink, Sven. *Norrtälje kyrka: Byggnadshistoria Församlingsliv Kyrkliga befattningshavare: Några historiska anteckningar*. 1972.
- Palmstierna, Amanda. *Kulturhistorisk inventering och bevarandeplan Norrtälje kyrkogårds äldsta del*. 000924.
- Palmstierna, Amanda. *Kulturhistorisk inventering och bevarandeplan Norrtälje kyrkogårds näst äldsta del*. 040708.